

ГОДИШЊИЦЕ

Проф. др РАДОМАН ЈОВАНОВИЋ*

О ЊЕГОШУ КАО ВЛАДАРУ И ЦРНОЈ ГОРИ ЊЕГОВОГ ДОБА

Избор насљедника био је врло важан политички чин. Од када су Петровићи постали црногорски митрополити (1697), само је политички немоћни владика Сава допустио да на цетињску митрополитску столицу засједне неко ко није из братства Петровића и тако, на кратко, прекине континуитет династије Петровића - Његоша. Поучен искуством из младости, када је морао да води жестоку борбу да би засио на владичанску столицу, Петар I је хтио да свом насљеднику обезбиједи легитимитет и лакше ступање на одговорну црквену и државну дужност. Прво је био одредио за насљедника свог синовца Митра Стијепова и упутио га у Петроград на школовање, гдје је овај убрзо умро. Затим је одредио синовца Ђорђију Савова и упутио га у Духовну академију у Петроград. Међутим, Ђорђије није хтио да буде калуђер, па је 1829. године прешао у војну школу и постао официр.

Још 1825. године владика Петар I је довео на Цетиње синовца Радивоја Томова да се у манастиру учи књизи и цркви, али га све до 1829. године, када се Ђорђије Савов одрекао духовне дужности, није могао одредити за насљедника. Црногорски владика је за свог насљедника одредио Радивоја Томова дан уочи смрти на Лучиндан 31. октобра 1830. године.

Његошево школовање било је једноставно и нередовно. Учио је код калуђера и владичиних секретара на Цетињу, у Топлој код Јосифа Троповића, а највише на Цетињу, код Симе Милутиновића-Сарајлије.

Одмах по смрти Петра I дошло је до распре у братству Петровића - да ли Рада Томова треба признати за црногорског владика. Разумије се да је црногорски владика морао бити из братства Петровића, али је Раде Томов био премлад и још незакалуђерен. То користи гувернадур Вуко Радоњић, који претендује да постане свјетовни господар Црне Горе. Сјутрадан по смрти остарјелог владике прочитан је његов тестамент, који је забиљежио Сима Милутиновић-Сарајлија. Под снажним утица-

* Аутор је редовни професор на Филозофском факултету у Никшићу.

јем архимандрита Мојсија Зечевића, архимандрита Јосифа Павићевића, Стевана Перкова Вукотића, сердара Филипа Ђурашковића, главари су признали тестамент Петра I и то писмено потврдили. Посљедњи се потписао гувернадур Вуко Радоњић. Сјутрадан је архимандрит Јосиф Павићевић замонашио Рада Томова, а на молбу црногорских главара допутовао је рашко-призренски владика Ананије и 31. јануара 1831. године Рада посветио за јеромонаха, произвео за архимандрита и преименовао га у Петра.

Све је рађено на брзу руку, како би се власт сачувала у братству Петровића и онемогућили Радоњићи као политички противници. Одавно започето ривалство Петровића и Радоњића око власти у Црној Гори морало се окончати. Било је очито да је свјетовна власт више одговарала Црној Гори него теократизам, али Петровићи нису хтјели предати власт Радоњићима а задржати само вјерску. Зато они и њихови приврженици на народној скупштини 17. новембра 1830. године одузимају Вуколају Радоњићу звање гувернадур, чиме је престала гувернадурска функција у Црној Гори. Да не би дошло до оштријег сукоба двију политичких струја, Радоњић није стријељан, нити протјеран из земље. Одлука о укидању гувернадурства имала је велики политички значај, јер је онемогућила утицај прозападне политичке струје и омогућила младом Петру II да учврсти своје позиције. Гувернадур није мировао, већ је прикупљао присталице за акцију против Петра II, што је приморало тек успостављени Сенат да у јануару 1832. године одлучи да се Вуколај Радоњић и његов брат Марко са својим породицама ухапсе и протјерају из Црне Горе. Тиме је гувернадурство као политичка снага коначно ликвидирано, а Његош је и формално, поред духовне, постао носилац и свјетовне власти.

Обрачун са Радоњићима, као политичким супарницима, био је суров. Они су тада хтјели немогуће - свјетовну власт, можда у облику књажевства, за шта Црна Гора није још била сазрела. Радоњићи су били приврженици Аустрије и западне оријентације, што није одговарало већини Црногораца. Прогнани Радоњићи су упорно настојали да се врате у Црну Гору, али им је то, много касније, дозволио тек књаз Никола.

Стиварање државних усјанова

У току своје дуге владавине Петар I је стално настојао да обезбиједи једино очекивану и могућу материјалну и политичку подршку Русије за организацију и учвршћење државне власти. Углед Русије био је толико моћан и учвршћен да је митрополит Петар I често у својим посланицама пријетио Црногорцима и Брђанима да ће, ако се не поправе, о њиховом непослуху и самовољи дознати руски цар, њихов моћни заштитник, који ће их због непослушности напустити. Остарјели владика је знао да се ред у земљи не може успоставити без организоване јавне власти, која се не може одржати без финансијских средстава, која је Црној Гори једино Русија поклањала. Црногорски владика је од 1823. године имао неку врсту свог повјереника у Русији. То је био Иван Иванович

Вукотић, родом из Зете, доста богат посједник у Харковској губернији и подофицир руске војске. Преко њега и његовог сестрића Матеја Петровића Вучићевића Владика је у Русији обављао понеке послове и рачунао на њихову спретност, тим више што је Вукотић снажно волио Црну Гору и жели да у њој живи. Пред смрт, владика Петар I је молио Црногорце да одрже мир до прољећа 1831. године и изнио наду да ће се до тада, уз помоћ Русије, свакако успоставити јавна власт у Црној Гори.

На препоруку специјалног комитета руске владе за црногорска питања, цар је одлучио да се у Црну Гору пошаљу Вукотић и Вучићевић, да би однијели половину заостале руске субвенције у износу од 7.200 дуката и помогли у организацији државне власти. Кад су, крајем августа 1831. године, руски изасланици стигли у Црну Гору, били су, по утврђеној пракси, дочекани са великом пажњом. Пошто је носио униформу, за Вукотића се чак прочуло да је руски генерал, што му је јачало позиције при организацији власти у Црној Гори.

И прије доласка у Црну Гору, руски изасланици су имали план о организацији власти у њој, јер су доста добро познавали њене прилике. Но, грешка у њиховим плановима била је одвећ велика, јер су хтјели да узму сву власт у Црној Гори и политички онемогуће неискусног Његоша. То је било тим теже што су се Петровићи управо тада обрачунавали са политичким ривалима Радоњићима. Руски изасланици су, најприје, хтјели да за себе обезбиједје доминантну улогу у организовању државне власти и њеним органима и тако онемогуће неискусног Његоша да се мијеша у државне послове. С ауторитетом руских изасланика и повећом сумом новца, Вукотић и Вучићевић су почели да организују органе државне власти у Црној Гори, чиме је ова мала држава улазила у нову фазу политичког живота. Руски изасланици су искористили искуства из рада Правитељства суда црногорског и брдског и праксу привременог органа власти који је постојао од смрти Петра I до њиховог доласка. Успјели су да организују нови централни орган власти, који је назван *Правителствѣмъ вѣдѣјушчи сенатѣ црногорски и брдски*, разумије се - по руском обрасцу.

Вукотић је сматрао да се у организацији централне власти не треба придржавати обавезног принципа заступљености сваког племена и да власт племенских главара треба ограничити и тако обезбиједити услове за јачање органа централне власти, која је требало да буде оперативна.

У октобру 1831. године извршен је избор сенатора. Том чину присуствовали су, поред староцрногорских, бјелопавлићких и пиперских главара, и људи из Грахова и Куча. Тада је, по Његошевом тврђењу, изабрано 180 људи у "управљеније народње", од којих су 16 сенатори, а 164 извршни органи "гвардија" или полиција. Указом владара Петра II из јануара 1832. године за предсједника Сената постављен је Иван Ивановић Вукотић, а за потпредсједника Матеј Вучићевић. За секретара је именован Димитрије Милаковић, кога је Вукотић довео на Цетиње и који ће тамо доста дуго остати. У Сенат су изабрани угледни главари - Петар II је остао по страни - није изабран у највишу државну установу. Ако је ње-

га, младог и неискусног, било могуће заобићи, није се могло јакe и искусне Петровиће, који су у томе уочили Вукотићеву намјеру да умањи улогу Петра II и сведе је на црквену дужност. Што одмах није дошло до обрачуна, разлог је ауторитет Русије и руски новац који је Вукотић донио. Спор између Петра II и Вукотића постепено се продубљивао, а борба за државну власт пренијела се у Сенат.

Број сенатора се мијењао - од 12 до 14, а некад их је било и 16. Сенат има обиљежје руског државног органа, али и било којег апсолутистичког и централистичког система. Сенатори су примали плату, која није била фиксирана, мада је послје 1837. године повећана. Осим плате, припадао им је и дио глоба које се плаћали парничари. Пошто им је давао плату, Владика је сенаторе обавезао да стално бораве на Цетињу и тако постану стварни државни чиновници, док су раније судије само повремено долазили на Цетиње. Знатно касније, сенатори ће на смјену долазити на дужност у црногорску пријестоницу.

Сенат је омогућио прелазак од племенске подвојености ка централистичкој власти. Он је, првенствено, био велики суд. Била је општепозната "судоманија" у Црној Гори, односно да онај који нема права да суди и кажњава нема ни угледа у црногорском друштву. Сенат је изрицао пресуде, а право помиловања на смрт осуђених имао је владика. Пресуде је потписивао предсједник Сената. Организована је и једноставна администрација. Касније ће Сенат имати обиљежја и централног административног органа, али ће му, при крају постојања, остати само главна, првобитна, судска функција.

Сенат је имао и своју зграду - једну дугуљасту, сламом покривену камену кућу близу Манастира. Касније се Сенат преселио у Биљарду.

Први предсједник Сената Иван Вукотић увео је, по руском обичају, и казну тољагања ("шибикања") коју, као недостојну за Црногорце, Његош није примјењивао, али ће се, касније, она увести за срамна дјела. Вукотић је писао и законе - "Закони отачаства", који нијесу примјењивани.

Вукотић је у тајности одржавао везе са Његошевим противницима. За вријеме Његошевог боравка у Петрограду 1833. године, гдје је завлдичен, Вукотић је предузео енергичнију акцију против Владичиних присталица. По повратку из Русије, Његош је, сада као владика, предузео енергичну акцију против Вукотића, који се директно сукобио са њим. Почетком 1834. године Вукотић и Вучићевић били су приморани да напусте Црну Гору. Послје њиховог одласка, Сенат је и даље радио, али у непотпуном саставу.

По одласку из Црне Горе, Вукотић и Вучићевић, кивни на Његоша, контактирали су са Владичиним противницима, чак и са прогнаним Радоњићима, и оптуживали црногорског владара код руских званичника. Њихова активност и наде у повратак у Црну Гору престали су убрзо послје 1837. године, када се Његош у Петрограду оправдао пред руском владом и задобио пуно повјерење руског цара.

По повратку из Русије 1837. године, сада са знатно повећаном руском субвенцијом и по савјету специјалног руског изасланика Ј. Н. Озе-

рецковског, Његош је активно радио на учвршћењу државних органа. На народној скупштини одржаној 3. септембра 1837. године реорганизован је Сенат, који је тада имао 12 чланова. За предсједника је изабран Његошев брат Перо Томов Петровић, а за потпредсједника Ђорђије Савов Петровић. Изабрано је неколико нових сенатора, Његошевих присталица. Од тада, све до краја Сената 1879. године, предсједници Сената увијек су били владареви блиски рођаци.

Те 1837. године реформисана је *гвардија* и изабрано 30 *перјаника*, којима је командовао перјанички капетан. Гвардија, према руском изразу, основана је 1831. године као регуларни казнени одред, односно нека врста полиције. Њу су сачињавала 164 млађа човјека, плаћана новцем и животним намирницама, који су одржавали ред и наплаћивали глобе. Као професионална полицијска јединица и једини апарат принуде, били су врло важни за учвршћење државне власти. Али, та полицијска снага није могла стати на крај крвној освети и међуплеменским сукобима. Зато је већ 1834. године гвардија повећана на 388 људи. Била је организована по нахијама, а под командом 18 капетана.

Гвардија је имала улогу и мјесних органа власти и судила је мање спорове. Њени чланови су били први стални органи локалне власти.

Перјаници су ангажовани из свих нахија, а били су на располагању владару и Сенату. Они су били владареви тјелохранитељи, извршавали његове наредбе, нарочито оне деликатније природе. Њихов број није био утврђен. Године 1837. било их је 30, а десет година касније 60. Бирали су по храбрости и стаситости, из јаких братстава. Плата им је била већа него припадницима гвардије, а већина их је стално живјела на Цетињу. Међу њима је било и неколико гласитих јунака. Разликовали су се од других Црногораца и по томе што су носили посебну врсту капе. Они су извршавали смртну казну. Били су веома строги при извршавању својих дужности, па су задавали страх становништву. Ако су се доказивали одашоћу владару, стицали су добру каријеру.

Владика је, поред гвардијских и перјаничких капетана, успоставио и функцију *племеничких капетана*, који су се одржали до краја независне Црне Горе. У почетку их је било 12, а касније су капетани имановани по свим племенима. Они су били дужни да, уз помоћ гвардије, врше судску и административну улогу у племенима, и то под контролом централног органа власти. Њихова самовоља нарочито се очитовала у суђењу и изрицању глоба, од којих су имали дио. Уз судску и управну власт, капетани су били и војни старјешине у племенима, па су се, неминуовно, претварали у људе жељне власти, одлучне да је оставе и потомству у наслеђе. То се нарочито видјело послвије Владичине смрти 1851. године.

Пошто је свим државним функционерима давао плату, Његош је црногорске главаре довео у зависност од централне власти; управо су постали државни чиновници.

И поред организованих државних установа које су судиле по Закону Петра I и обичајном праву, Његош је, по примјеру свог стрица, нарочито у почетку, ишао по племенима да умирује и суди. Био је ријешено

да заведе ред у земљи и осигура личну и имовинску сигурност црногорских грађана. Речено је да је Владика имао три страсти: српство, поезију и власт. Власти се учио постепено, а када ју је утврдио, чврсто ју је бранио. Његош је био строг владар. Немилосрдно је кажњавао затвором и стријељањем. Нарочито строго је поступао према политичким противницима. Говорило се да се од Владичиних перјаника није било могуће сакрити. Повелик је број стријељаних по Владичином наређењу, међу којима је било и врло угледних људи. Нарочито оштро је кажњавао издају отаџбине, крвну освету, а и крађу. Пред смрт је Владика говорио да је сузбио крађу и крвну освету, што није било сасвим тачно.

За јачање Владичиног ауторитета и сређивање прилика у земљи, знатан утицај имало је проглашење Петра I за свеца. Наиме, уочи четврте годишњице смрти Петра I отворен је његов гроб, а сљедећег дана, на Лучин дан 31. октобра 1834. године, Владика је издао проглас о проглашењу Петра I за свеца. Прогласом су се Црногорци подсећали на препоруке покојног владике да живе у слози, миру и јединству, и опомињали да ће им овај светац, ако се тако не буду понашали, бити "соперник и на томе и овоме свијету".

Његошево проглашење свог претходника за свеца имало је првенствено политичку важност. Духовно и политичко значење Петра I као оснивача црногорске државе требало је искористити за даље учвршћење државног апарата, односно оних принципа за које се он за живота залагао и за шта је још тада сматран свецем. Народ је био одушевљен проглашењем Петра I за свеца, па је његовом ћивоту похрлила маса вјерника. Тумачено је да је ово проглашење не толико акт религиозних побуда, колико потребе да се непокорни Црногорци тиме приволе послушности.

У вријеме врхунског стваралаштва у области поезије и филозофије, негдје од 1844. године, Његош се мање бавио државним пословима, препуштајући их сенаторима, понајвише брату Перу. Било је ријечи да се Владика недовољно бави црквом. Али он је био привржен и поезији и владарској дужности. Биће да је мудро ријешено да се, као зрео човјек, првенствено искаже као пјесник.

Иако још није била почела политизација црногорског друштва, јављају се отпори строгим мјерама власти. Сукоб између старог начина живљења и безвлашћа и тек учвршћене државне власти није био одвећ јак, а посебно није био организован. Појавило се незадовољство главара, који више нијесу могли имати функцију ако их владар није поставио. И државни функционери су пружали извјестан отпор ако нијесу уредно примали плату. Црногорци су слабо разумијевали интересе државне заједнице и њене потребе, па су пружали отпор прикупљању пореза. Прикупљање пореза вршено је са много муке, не само у Брдима већ и у већем дијелу старе Црне Горе. Отпор је био доста јак и масован, па су државни органи морали строго реаговати. Борба за афирмацију централне и локалне власти вођена је и разним мјерама кажњавања непослушних - прогоном из земље, стријељањем ("мушкетањем") и разним интервенцијама гвардије и перјаника.

Организатори отпора били су истакнути главари. Први организовани отпор наредбама Петра II везан је за име угледног љуботињског главара кнеза Андрије Калуђеровића, који је 1837. године стријељан. Отпор државној власти пружали су 1836. године Цеклињани, који нису хтјели да заузму земљу око Жабљака уступе Цетињском манастиру, нити да је дијеле са Љуботињанима. Те године избила је побуна у Црмници због строгог поступка при купљењу пореза. Због наплате пореза дошло је 1839. године до немира у Пиперима и Црмници. Вође побуна радиле су на отцјељењу њихових нахија од Црне Горе, па их је Сенат осудио на смрт. До отпора црногорској власти дошло је и у Кучима, и то у два маха - 1840. и 1846. године, прије свега због племенског сепаратизма.

Најизразитији вид отпора централној власти биле су буне у Пиперима и Црмници 1847. године. Под утицајем скадарског везира Османпаше, капетан Маркиша Пламенац ставио се на чело побуњених Црмничана и одреда турске војске. Преко 2.000 Црногораца, под командом Ђорђија Савова Петровића, жестоко је ударило на побуњене Црмничане. На објема странама било је осјетних губитака, а Пламенац је касније убијен. У Пиперима није избила јача побуна, али је њен главни покретач сенатор Тодор Мушкин Божовић стријељан. До мањег, пригушеног, отпора дошло је 1849. године у Ријечној нахији. Организатори отпора, најчешће државни функционери, жељели су да имају искључиву власт у свом племену, а често су на отпор подстицани и турским даровима.

Како државна власт појединцима омогућава задобијање јаких позиција, она ствара услове за појаву нових незадовољника, чак и претендата на владарски положај. На челу прикривених опозиционих снага од 1837. године налазио се бивши руски официр и потпредсједник Сената Ђорђије Савов Петровић. Иако га је Петар I био одредио за наслједника, Ђорђије није хтио да буде калуђер и црногорски владар, али, када је увидио шта значи владарски положај, хтио је да га се докопа, но само као свјетовни господар. Он и његови приврженици нијесу били одлучни у намјери да свргну Његоша, па су ускоро са Владиком постигли коректан однос. Ђорђије Савов ће се и двадесет година касније ставити на чело опозиције Његошевом наслједнику - књазу Данилу, али ће и тада бити неуспјешан, па ће морати да емигрира у Аустрију. Тако су сви опозиционери редовно губили битку са организованом државном влашћу, која је жестоко бранила своје позиције. Било је то припремање за апсолутички облик владавине, који ће касније књаз Данило у цјелости афирмисати као нужан облик црногорске државе. У најважнијој државној служби Његош је поставио рођаке и себи одане људе - брата, блиске рођаке и зетове. Тај руководећи састав црногорске државе користи позиције и положај код владара доста често и за лично богаћење. Његошев брат Перо Томов сматран је за најбогатијег Црногорца.

Централистички и строги систем управљања у Његошево доба, често праћен осиношћу и самовољом, а и злоупотребама, био је нужан ради сламања племенског сепаратизма и учвршћења државе.

Материјално стање и просвјетне прилике

Од када су Црногорци престали да повремено и присилно плаћају харач Турцима и постали слободни људи, нијесу се сматрали обавезним на било каква давања за финансирање општих интереса, па ни у корист сопствене државе. Покушај Петра I да законом обавезе Црногорце на порез није успио. Од свог стрица Петр II је наслиједио уобичајене домаће приходе: од манастирских имања, риболова на Скадарском језеру, млина на Ободу, глоба и свештеничких дужности. Највише средства у државну благајну је пристигало из Русије - путем њених субвенција, повремено даваних још од почетка XVIII вијека, а доста уредно од 1799. године.

Пошто Црногорци нијесу хтјели државне дужности обављати бесплатно, требало је наћи средства за финансирање тек успостављених државних органа. Зато је средином 1833. године одлучено да се у Црној Гори уведе порез, талир од куће. Године 1838. успостављене су три пореске класе.

Увођење пореза наишло је на отпор Црногораца, који су то сматрали за срамоту, недостојно слободног човјека, јер на то је обавезна само раја. Против пореза су се бунили Бјелопавлићи, Ријечани, Црмничани, Пипери, али их је Владика, органима принуде, натјерао да га плате. Порез није уредно плаћан, а и то што је прикупљано купило се са великом муком. Плаћање пореза није имало само фискални карактер, већ је то било првенствено политичко питање, јер ко плаћа порез - тај и признаје државу и њене органе. Негодовање Црногораца због пореза користили су Турци да подстичу побуне против државне власти.

Дјелимичан успјех у прикупљању пореза и, од 1837. године, знатно увећана руска субвенција захтијевали су да се организује једноставна финансијска служба. Како је руска субвенција чинила скоро двије трећине црногорских државних средстава, то је за првог црногорског благајника ("казначеја" - по руски) постављен 1838. године руски приврженик, дотадашњи Владичин секретар Димитрије Милаковић.

Први црногорски буџет изгледао је овако:

А. Приходи:

1. 1.000 дуката годишње руске помоћи	фиорина	4.313
2. 80.000 рубаља у асигнацијама	"	34.000
3. Државни порез	"	12.100
4. Приходи манастира и царине	"	10.000
	Свега фиорина	60.413

Б. Расходи:

1. Петру II за трошкове	фиорина	6.000
2. Секретару	"	500
3. Вицепрезиденту Сената (500), секретару (200), 12 сенатора по 200	"	3.100
4. Капетану перјаничком (140), 30 перјаника по 80	"	2.400

5. 18 капетана од гвардије (по 60), 388 људи		
од гвардије (по 30)	"	12.720
6. За школу	"	4.000
7. За грађевине (куће, воде, путеве)	"	6.000
	Свега фиорина	34.860

Позитивни салдо од 25.553 фиорина трошен је на куповину муниције, жита, тајне владареве послове, а нешто је остављано у руским и аустријским банкама.

Поред сталне помоћи, из Русије су стизали и повремени поклони у новцу и житу. Владика је подигао неколико магацина за жито које је добијао на дар или куповао да се раздијели у честим неродним и гладним годинама. У руковању државним новцем, Владика је био штедљив, а неки су га, неоправдано, оптуживали да је био тврдица. Он је оставио уштеђевину од 190.000 фиорина, поред новца који се чувао у Петрограду.

По повратку из Русије 1837. године, када је располагао са нешто више новца, Владика је наредио поправку врло слабих путева и изградњу нешто ширих крчаника. Нарочито се старао о поправци уског, главног трговачког пута који је водио од Котора до Ријеке Црнојевића. Трговину су Црногорци водили највише са Котором и Скадром.

Иако је скромно живио, Владика је уносио неке новине на Цетињу. Он је 1838. године подигао чувену Биљарду - за своју резиденцију, Сенат и сву државну управу. На Цетињу је 1850. године, заједно са перјаницима, било око 120 становника. Владика је покушавао да изгради артерске бунаре на Цетињу и вјетрењаче. Носио се мишљу да издаје новац - перун.

Петар II успоставио је Обилића медаљу, која је била највише и најдраже црногорско одликовање. Прије тога, Црногорци су за храброст награђивани руским медаљама.

По повратку из Русије (1833), Владика је 1834. године основао основну школу на Цетињу, у којој је учило око 30 младића о државном трошку. Потом је отворио школу и у Добрском Селу. Владика је из Русије донио и малу штампарију, која је почела рад 1834. године. У њој су штампани Владичини спјевови, школске књиге, нека дјела Вука Караџића и Симе Милутиновића, а од 1835. до 1839. године и први црногорски календар "Грлица".

Односи са Турском

У вријеме када је Његош ступио на власт, Турска је била у дубокој кризи. То је доба осамостаљивања управљача провинција и самовлашћа беговата, јачања пљачке и безакоња. Управо 1830. године скадарски паша Мустафа Бушатлија отпочео је борбу против султана, а годину касније босански беговат одметнуо се од султана и за везира изабрао Хусеин-капетана Градашчевића. Херцеговачки муслимани остали су већином на страни султана. Босански беговат повезао се са скадарским побуњеником у борби против царске војске.

Његош је хтио да се користи унутрашњим турским размирицама. Уговорио је мир са скадарским пашом, а са Градашчевићем је хтио да се договори о заједничкој борби против султанових приврженика, што му нијесу одобравали књаз Милош и Русија.

Султан је успио да 1832. године савлада и албанске и босанске побуњенике. За услуге учињене у сламању побуне султан је за херцеговачког везира именовао Али-пашу Ризванбеговића-Сточевића, који ће Херцеговином владати све до 1851. године.

Црногорско-турски сукоби заоштрили су се око Спужа и Подгорице. Извршена су два неуспјешна напада на Подгорицу (октобра 1831. и фебруара 1832. године). Његош је за нападе оптуживао самовољне Црногорце, иако су другим нападом руководили сам Петар II и предсједник Сената Иван Ивановић Вукотић, а у њему су учествовала и нека албанска племена. Турци су са великом војском сломили отпор албанских племена, а затим је 1832. године скадарски везир Намик паша напао Бјелопавлиће и Пипере, гдје су Турци били сузбијени. Послије тога је, на интервенцију Русије, дошло до побољшања црногорско-турских односа. Нормализација односа диктирана је неопходношћу отварања турских пазара за Црногорце, јер су они на њих били упућени. Ипак, Његошева настојања да се обезбиједи мир с албанским Турцима већином су била безуспјешна.

За Његоша, као заточника косовске мисли, "Османско царство било је оличење пакла на земљи, оваплоћени принцип зла са којим му дужност налаже борити се без колебања и помирења" (И. Андрић). Зато, трајног мира између Црногораца и Турака није ни могло бити, стална борба им је била судбина, а Његош се радовао свакој турској несрећи.

Да би се осветили Турцима за упаде на њихову територију, Црногорци су 1835. године освојили Жабљак на Скадарском језеру, разрушили га и два топа, као трофеј, однијели на Цетиње. До већих сукоба није дошло, због интервенције Русије.

Црногорско-турске односе карактеришу наизмјенични сукоби и преговори и успостављање неког облика мира, који је био само предах за још жешће сукобе. "То није био само сукоб двеју вера, нација и раса, то је сукоб двеју стихија, Истока и Запада."

На граници према Херцеговини до сукоба је најчешће долазило око Никшића и Требиња. Никшић је одавно пружао уточиште (све до 1877) одметницима из црногорских племена, осветницима и зулумћарима. Никшићки муслимани били су на гласу као изузетно храбри људи, вични боју и мегдану, па су зато и опјевани у црногорским и муслиманским народним пјесмама, а о некима је пјевао и Његош. У Никшићу је живјело повише чувених беговских кућа, а нарочито је било чувено капетанско братство Мушовића. Никшићки муслимани имали су и велика стада на која су често нападали Црногорци, а и Никшићани су нападали на црногорске овце. Четовање и плијењење оваца, грабљење турских и црногорских глава, сматрало се подвигом. Четовање и отимачина сматрани су видом ратовања и били су одлика друштвеног живота пограничних крајева према Херцеговини.

Да би се на граници према Херцеговини успоставио какав-такав мир, Његош је преговарао са турским функционерима. Несигуран мир склопљен је 1834. године, али су га Турци убрзо нарушили. Већих сукоба на херцеговачкој граници, ипак, није било све до 1836. године. Средином те године Граховљани су се одметнули од Турака и одлучили да се сједине са Црном Гором, а од Његоша су затражили помоћ. Турска војска под командом гатачког муселима Смаил-аге Ченгића нанијела је 23. августа 1836. године тежак пораз одреду Црногораца у Челинском потоку на Грахову. Посјечено је 40 Црногораца, од којих су 9 били Петровићи, а међу њима и Владичин брат Јоко. Грахово је тада попаљено а становништво принуђено на предају. Поразом на Грахову Његош је био тешко озлојеђен и све до погибије Смаил-аге 1840. године тешко је жалио за изгубљеном браћом.

На инсистирање Русије, Његош је, за неко вријеме, са великим тешкоћама, успијевао да донекле одржава мир са Турцима. Та настојања нијесу била искрена, јер је Владика подстицао Црногорце да се боре са Турцима свуда гдје живе њихова поробљена браћа. И херцеговачки везир Али паша Ризбанбеговић-Сточевић, у почетку, није марио за Његошеве предлоге за склапање мира. Чврсти и искрени мир није ни био могућ. Највећи разлог за немире на херцеговачкој граници било је Грахово, до кога је Црној Гори било изузетно стало, јер је оно било база за ширење црногорског утицаја у Херцеговини.

Инциденти и спорови на херцеговачкој страни смјењивали су се повременим преговорима и уговорима. Тако је новембра 1838. године закључен уговор између изасланика босанског и херцеговачког везира и "независне области Црне Горе", према коме су Граховљани били дужни да султану и агама дају трећину, а Турци се обавезали да их неће узнемиравати, али то херцеговачки везир није поштовао.

Са скадарским везиром није било могуће доћи до споразума о миру на граници, па су сукоби око Спужа и Подгорице били чести. Тако је, у јуну 1839. године, 5.000 Турака напало Косови Луг, гдје је било осјетних губитака на објема странама. Сљедеће године дошло је до тешких борби на Салковини и Додошима код Жабљака, у којима су Турци имали знатне губитке.

Његошу се журило да на граници с Албанијом постигне мир, како би се јаче ангажовао у Херцеговини, јер Турци нијесу поштовали мир из 1838. године. На турске нартаје на Грахово, Жупу Никшићку, Ускоке и Морачу, одлазиле су црногорске чете око Никшића, Клобука и Требиња. Морача и Ускоци били су честа мета турских напада. Један снажан напад хтио је да изврши у јесен 1840. године гатачки муселим Смаил-ага Ченгић, који се завршио његовом погибијом на Мљетичку у Дробњаку 5. октобра 1840. године. Та погибија је надалеко одјекнула. За освету, Турци су крајем октобра поново упали у Дробњаке, који су овог пута имали знатне губитке.

Погранични мир и питање Ускока покушани су да се регулишу уговором између Његоша и турског изасланика, склопљеним у Дубровнику 1841. године, који је одбио херцеговачки везир. Нови уговор изме-

ђу Његоша и Али-паше Сточевића ("независне области Црне Горе и пашалука херцеговачког") закључен је у Дубровнику, 24. септембра 1842. године. Сљедеће године, црногорски и херцеговачки изасланици потписали су нови уговор у Котору, али спорови, пљачке и убиства нијесу престајали на херцеговачкој граници. Због тога су преговори са изасланицима херцеговачког везира настављени 1843. године у Острогу. Пошто су били начули да намјеравају да убију Његоша, Црногорци су турске изасланике поубијали на Башиној води код Острога.

И на албанској страни није било дужег и чврстог мира. У септембру 1843. године скадарски везир Осман паша Скопљак заузео је острва Врађину и Лесендро на Скадарском језеру. Црногорци, који су били на острвима, дијелом су погинули, неки заробљени, неки избјегли у Црну Гору, а њихове куће су запаљене. Губитак ова два острва био је врло неповољан за Црну Гору и у стратегијском и у економском погледу. Владичини напори да поврати острва били су узалудни, па му је преостало једино да за њима горко жали. Турци су убрзо утврдили ова стратегијски важна острва и она ће њихова бити све до 1878. године.

Поријеклом Србин, Осман паша Скопљак много је зла нанио Црној Гори. Подмићивао је Црногорце да се буне против Његоша, затварао турске пазаре за њих, дијелио поклоне и турске барјаке онима који су пристајали на издају домовине, против чега је Владика енергично поступао.

Највећа издаја десила се у Црмници 1847. године, под вођством капетана Маркише Пламенца. Буну једног дијела Црмничана брзо су умириле снаге под командом Ђорђија Петровића. У борби је било доста погинулих на објема странама.

И поред свих тешкоћа и међусобног оптуживања, до већих борби између Црногораца и Турака није долазило у Његошево вријеме. У Владичино доба није се ратовало на Балкану. Русија је 1833. године склопила с Аустријом споразум о одржавању постојећег стања балканских народа, па је упорно Његошу савјетовала да одржава мир и са Турском и с Аустријом, а сама је штитила црногорске интересе у Цариграду и Бечу. У Црној Гори се била уобличио мисао о Турској као жестоком и непомирљивом непријатељу са којим не може бити ни мира нити чврстог примирја.

Односи с Аустријом

Од коначног запосједања Боке Которске (1814) за Аустрију је Црна Гора, као православна земља, била терен на коме се огледала њена политичка, културна и вјерска моћ. Аустрија се директно мијешала у црногорске унутрашње послове подржавањем проаустријске струје Гувернадуровића, настојањем да ослаби доминантни утицај Русије у њој, умањи утицај црногорског владике на православце у Боки и Црну Гору што је тјешње и вишеструко веже за себе.

Крупних војних сукоба с Аустријом, као моћном државом, није могло ни бити, али су односи са њом били стално сложени, неповјерљи-

ви и често затегнути. У Боки Которској, осим дијелом у градовима, живио је народ сличних обичаја и заједничке вјере, са којим су Црногорци одавно одржавали пријатељске и пословне везе. У варошима је живјело знатно културније - католичко и православно становништво, навикло на уређен државни поредак. Црногорци су били навикли на раније разумијевање млетачких власти према њиховим захтјевима и начину живљења, па су тешко подносили аустријске власти које су захтијевале строго поштовање закона. Та неспремност Црногораца да се повинују аустријским законима била је један од узрока честих сукоба између њих и аустријских држављана. Црногорци нијесу били навикли да поштују аустријске санитарне законе, да код пријатеља иду са пасошем, да поштују царинске прописе и да не напасају стоку на некадашњим млетачким посједима у Боки. Аустријске власти су хтјеле да науче Црногорце реду и закону, па је зато често долазило до сукоба на граници. Гранична питања је најтеже било регулисати између Црмничана и Паштровића, затим између Катуњана и Побора и Брајића, Цуца и Кривошија.

Међу Црногорцима и аустријским држављанима било је убистава и распри око дугова. Чести су били и сукоби на аустријским пазарима, нарочито оном главном - которском. Спорови су рјешавани на традиционални начин - "кметовским судовима", које су Аустријанци морали толерисати. Тако се Црна Гора изграђује и доказује као држава уз често рјешавање спорова и аустријско прихватање учешћа Црногораца у мјешовитим судовима.

Врло компликован спор између Црне Горе и Аустрије избио је око питања својине над црногорским манастиром Маине и Стањевићи, који су били на аустријској територији. Спор око њих вођен је од почетка Његошеве владавине. Незгода је била још и у томе што није постојала утврђена граница између Црне Горе и Аустрије. Аустрија је сматрала да је она одлуком Бечког конгреса из 1814. године постала насљедница територија Млетачке републике и да су ова два манастира несумњиво на бившој млетачкој територији. Зато је Аустрија пријетила да ће те манастире силом заузети, због чега је Његош почео преговоре о њиховој продаји. Најзад је Владика пристао 1837. године да Маине прода Аустрији за 17.000 фиорина у сребру. Двије године касније за исту суму је продао и Стањевиће. Продаја Стањевића изазвала је извјесно негодовање у Црној Гори и оптужбе Владичиних противника, јер је овај манастир био зимска резиденција црногорских владика и зато је играо важну улогу у политичком животу Црне Горе.

Куповином ових манастира Аустрија је задобила тактички повољније позиције за одређивање граница према Црној Гори. И Аустрија и Русија су сматрале нужним да се утврди граница између Црне Горе и Аустрије. При томе је било врло важно онемогућити турско мијешање, јер разграничење једне велике земље, уз посредовање Русије, са малом и још неучвршћеном државом - значило је њено међународно уздизање и признавање јој извјесних ознака међународног права. Разграничење је, прије свега, требало да успостави ред у граничном појасу и онемогући остварење црногорских тежњи да изађу на море, а и да умањи утицај цр-

ногорских владика на православце у Боки. Разграничење је почело у септембру 1837. године између Кривошија и Цуца и настављено према Доброти. Оно је праћено неспоразумима и отпором - рушењем граничних знакова и оружаним сукобима. Нарочито жесток сукоб избио је 1838. године између Црмничана и Паштровића које је помогла аустријска војска. Узрок сукоба биле су граничне међе, право испаше и водопоја и изградња аустријских пограничних утврђења. Због тих сукоба и црногорских претензија, неприхватљивих за Аустрију, рад на разграничењу је прекинут 1838, а обновљен је следеће године, уз учешће руског представника, који је штитио црногорске интересе. Један дио црногорских имања Аустрија је откупила. Рад на разграничењу коначно је завршен у јулу 1841. године. И поред утврђивања граница, настављени су спорови око права коришћења прекограничних имања. Аустрија је 1846. године одлучила да Црногорцима ускрати право коришћења имања на територији Монархије. Ипак су, после успостављања границе, црногорско-аустријски односи побољшани: дозвољена је куповина ратног материјала и дате су Црногорцима неке царинске олакшице, а аустријска дипломатија је понекад интервенисала у корист Црне Горе. На то је утицало и пријатељство између Аустрије и Русије.

Револуционарна 1848. година није утицала на збивања у самој Црној Гори, али је значајна за сагледавање Његошевог поимања тадашњих збивања у српским и југословенским земљама и његовог схватања југословенства. Револуционарна збивања у Аустрији наишла су на симпатије у Црној Гори, па су у њих полагане велике наде.

Његошу је револуција задала велике главобоље. У Венецији је била проглашена република, па су се многи Бокелџи понадали да ће се обновити та стара држава, под којом су боље живјели него под Аустријом. Уз то, Бокелџи су се подијелили на процрногорску и проаустријску струју. Његош се плашио обнове млетачке власти у Боки, а захтјеве неких Бокелџа да се прикључе Црној Гори није могао прихватити због Аустрије и Хрвата, који су се били изјаснили за бана Јелачића. У договору са српском владом, Његош је упутио проглас Бокелџима и Дубровчанима, којим им је савјетовао да буду вјерни и послушни бану Јелачићу, пријетећи им оружаном интервенцијом ако тако не поступе. У јуну 1848. године у Прчању је одржана скупштина градоначелника, сеоских старјешина и других угледних Бокелџа обију вјера, на којој је донесена одлука о одговору владици Петру II и Хрватском сабору. Владици је одговорено да Бокелџи нијесу против уједињења са другим југословенским земљама у Аустрији, ако оне буду самосталне под царском круном. Хрватском сабору је одговорено да "ми Далматинци нијесмо ни Бокези", да су за уједињење југословенских земаља у Аустрији, али без туђе супремације. У Грбљу је 1848. године избила сељачка буна, коју су помогли Црногорци, против Његошеве воље.

Његош је са великом пажњом пратио догађаје у Хрватској, јер се надао да ће се бан Јелачић временом осамосталити од Аустрије. Владика се сматрао обавезним да помаже југословенство, без обзира на то чије је оно и какав му је садржај. Њему је, понајвише, било стало до то-

га да Бокелџи и Дубровчани остану вјерни својој народности и да не прихвате утицај из Италије, али су догађаји попримили другачији смјер. Владика је знао да је уједињење Боке са Црном Гором немогуће без распада Аустрије; био је спреман да помогне Бокелџе ако би их напали Италијани. Бока Которска се 1848. године није ујединила са Хрватском као троједном краљевином и остала је засебна у оквиру Далмације.

Владика је очекивао да ће се револуционарна 1848. година одвијати у два правца: српском - противтурском, што му је било ближе, и југословенском - ка уједињењу Јужних Словена, који се тада нијесу по политичкој свијести разликовали као касније. Његош је знао да је уједињење Јужних Словена дуг и тада неостварљив процес, али је био занесен идејом ослобођења и уједињења Срба и стварања њихове независне државе. То је посебно истицао у разговорима са изаслаником српске владе Матијом Баном. Али, у српским крајевима под турском влашћу није се појавио јачи ослободилачки покрет, па зато није било ни веће ангажованости Црне Горе и Србије. Предвиђало се да ће, у случају покретања јаче акције, Црна Гора преузети важне задатке према Херцеговини и старој Србији.

Његош је из најчистијих побуда идеализовао бана Јелачића и његову борбу против Мађара. Не познајући чињенице и не сналазећи се у крупним револуционарним догађајима, Владика је Јелачићу нудио помоћ од 2.000 Црногораца за борбу против Мађара, што је бан одбио, а 1849. године нудио је Русији помоћ од 4-5.000 Црногораца за гушење мађарске револуције, која није поштвала право југословенских народа на државност, већ је била националистичка и антисрпска. Када српски и хрватски сукоб са Мађарима није испао према очекивању, Његош је био дубоко разочаран, па је резигнирано констатовао да је читава револуција испала претежно на корист Беча и да су се Срби и Хрвати борили за туђи рачун - да, зато, они и не заслужују друго, осим да буду робови. Владика је био тешко разочаран што је српска влада првенствено помагала борбу војвођанских Срба против Мађара, умјесто да се ангажује у Турској, и што Хрвати нијесу повели акцију против Беча, већ против Мађара. Црногорски владар је увидио "да је засад југословенство идеална ријеч која само празнијем гласом лијепо звони". Жалио је што се није, умјесто на јужну Мађарску, кренуло на Босну, а то је тада било неостварљиво.

Аустријске власти су оптуживале црногорског владика за немиле у Боки Которској 1848. године, што је он енергично одбијао. Црногорско-аустријски односи нормализовани су истовремено са престанком револуционарних збивања 1849. године. Црногорцима је поново дозвољена слободна куповина оружја и муниције на аустријској територији, али је то, ускоро, поново забрањено.

Црногорско-аустријски односи зависили су од политичких циљева и потреба Беча, а економски притисак и мијешање у унутрашње ствари Црне Горе били су перманентни. Зато црногорски односи с Аустријом никада нијесу били срдачни, али су, силом прилика, били доста коректни.

Односи Црне Горе и Русије

Петар II је од свог стрица наслиједио безграничну оданост Русији и био је велики, а понекад и трагични, русофил. Црна Гора је одавно била тијесно везана за Русију, а односи са њом никада раније нијесу били тако значајни за њену унутрашњу и спољну политику као у Његошево вријеме. Никада раније се Русија није толико мијешала у унутрашњи живот Црне Горе као у Његошево доба и никада прије није је толико материјално помагала и дипломатски штитила.

И прије смрти владике Петра I предвиђало се да Русија упуте своје изасланике у Црну Гору да, користећи углед руског цара, помогну у организацији власти. Специјални комитет руске владе разматрао је модалитете и могућности помагања уређења још неучвршћене државе у Црној Гори. Одлучено је да се у Црну Гору упуте Иван Иванович Вукотић и Матеј Вучићевић да однесу половину заостале руске субвенције и помогну у организацији власти. У августу 1831. године ови изасланици су стигли у Црну Гору и одмах почели да формирају једноставну црногорску владу - Правитељствујушчи сенат црногорски и брдски, којему је Вукотић био предсједник од јануара 1832. године. Без обзира на руске савјете да се одржава мир и према Аустрији и на граници са Турском, Црногорци су под Вукотићевом командом напали Подгорицу почетком 1832. године.

Вукотићеве амбиције да узме власт у Црној Гори одмах су дошле до изражаја, што је довело до његовог неспоразума са главарима, а касније и сукоба са Петром II, који је завршен уклањањем руског изасланика из Црне Горе. Вукотић је имао извјестан утицај у Црној Гори, јер је био руски изасланик и располагао новцем којим су плаћани црногорски чиновници.

Владавина Петра II пада у вријеме када су односи између Русије и Аустрије били добри, а њихова политика према Турској била регулисана уговором из 1833. године. Обје велике силе жељеле су да Црна Гора одржава добре односе са Турском, па су то Владици стално савјетовале. Како то није било могуће постићи, Владика се мучио да Русији докаже да је Турска, а не он, крива за сталне сукобе на граници.

Његош је више пута покушавао да пође у Русију ради завладичења. Коначно су му то Руси дозволили 1833. године. Било је то Његошево прво путовање у Русију, а он је тако постао први црногорски владика који је хиротонисан у Петрограду. Уз веома свечану церемонију завладичења, Његош је у Петрограду боравио пет мјесеци, упознао се са сјајем и моћи руске пријестонице и обавио неке политичке послове. Владика је задобио симпатије и наклоност у Петрограду, добио материјалну помоћ и писмо руског цара које је прочитано на народној скупштини на Цетињу. Од тада је углед црногорског владара повећан, његове позиције учвршћене, па је сву власт узео у своје руке. То му је омогућило да доста лако примора Вукотића и Вучићевића да напусте Црну Гору и да их тако онемогући у намјери да присвоје свјетовну власт.

Руска политика на Балкану, а посебно у Црној Гори, није се косила са тежњама балканских народа, још увијек слабих за самосталну ја-

чу акцију. Руси се мијешају у све, понекад и грубо, а својим сталним савјетима за одржавање мира коче црногорски замах. Ипак, Његош и Црногорци чврсто се ослањају на Русију и доста наивно вјерују у помоћ и заштиту великог православног царства.

По повратку у Русију, незадовољни Ивак Вукотић ширио је лажи интриге против црногорског владике, што је имало утицаја на политику царског двора према Црној Гори. Његошеви противници говорили су да он не поштује руске захтјеве, да води политику која не одговара руским интересима, па све до тога да није достојан црквеног положаја који је добио у Петрограду. Тим оптужбама приклонили су се Владичини противници у самој Црној Гори, понајприје Радоњићи, којима је било одузето гувернадурство.

Добро познајући крупну улогу Русије у укупном животу Црне Горе, Петар II је хтио да што прије пође у Петроград и докаже неоснованост оптужби његових противника. Према црногорском владици не много благонаклони руски конзул у Дубровнику, Србин Јеремија Гагић, није хтио да му што прије омогући одлазак у Петроград. Петар II је, уз знатне тешкоће, успио да 1837. године стигне у Петроград и постигне прелом у руској политици према Црној Гори. Пошто је критикован и провјерен у питањима унутрашње политике и односа са Турском, Његош је ипак успио да се оправда и поново задобије благонаклоност руског двора. Руски цар је одлучио да се Црној Гори за организацију државног апарата и помоћ народу стална годишња субвенција повећа на 80.000 рубаља у асигнацијама, што је чинило већину црногорског буџета, и да се упуту један виши царски службеник који ће упознати стање у земљи и помоћи у организацији државног апарата. Од тада је Црна Гора, поред ранијих 1.000 дуката, од Русије примала још и 80.000 рубаља (око 7.000 дуката). Сљедеће године руски цар је поклатио Црногорцима знатну количину жита. Захваљујући томе, Његош није много оскудијевао у материјалним средствима, па је могао финансирати државни апарат, а нешто новца и депоновати у аустријским и руским банкама.

Заједно са Петром II у Црну Гору је допутовао руски изасланик, потпуковник Ј. Н. Озерецковски, који је савјетовао црногорског владара о реорганизацији Сената и организацији других државних органа, изградњи резиденције - Биљарде, одређивању граница црногорске државе и одржавању мира са сусједима. Током боравка у Црној Гори, Озерецковски је стекао веома повољно мишљење о Његошу и постао му је врло наклоњен. Он је врло похвално писао о црногорском владици, предложио је да се у Црну Гору пошаље руски стручњак за руде и - што је најважније - предложио је да се Русија енергично заложи да очува и развије свој апсолутни утицај у Црној Гори, посебно материјалном помоћу за учвршћење државног апарата и његову модернизацију.

По савјету Озерецковског и у његовом присуству, Његош је 1837. године извршио реорганизацију државне управе и тако је та реформа добила потврду црногорске заштитнице Русије. Уз то, пружали су се изгледи да ће Русија и убудуће активно учествовати у развоју црногорске државе. По препоруци Озерецковског, модернизована је, по ру-

ском обрасцу, државна администрација, постављен први државни благајник - "казначеј" - и установљен редовни порез. Озерецковски је указао својој влади на велики значај Црне Горе за ослободилачки покрет балканских народа и важну базу руског утицаја на Балкану. Он је увјеравао руског цара да су Црногорци веома одани Русији, да она са том чињеницом мора рачунати и ту оданост подржавати.

Руски цар је био задовољан овом значајном мисијом Озерецковског, па га је унаприједио у чин пуковника. Од тада је Русија почела да води отворенију политику према Црној Гори, да је јаче помаже као организатора ослободилачког покрета српског народа а, дијелом, и албанских племена у њеном сусједству.

На предлог Озерецковског, у Црну Гору је упућен 1838. године истакнути рударски стручњак Ј. П. Коваљевски, са задатком да ради на истраживању руда, посебно злата. Црногорски владар је то схватио као чит доказ благонаклоности свог покровитеља. Уз формалну дужност - истраживање руда - Коваљевски је у Црној Гори одиграо и значајну политичку улогу. Касније је три пута боравио у овој малој земљи и постао њен искрени пријатељ. Покренуо је идеју да се Црногорци ангажују за борбу против кавкаских побуњених горштака. Његош је изјављивао спремност да 6.000 Црногораца и Албанаца ангажује на Кавказу и отуда брани Руску империју од побуњеника. Коваљевски је задобио опште симпатије Црногораца, којима је био одушевљен и искрено им одан. Он је уочи снагу и добро схватио политичко биће Црне Горе и њен значај за руску политику на Балкану. Безгранично наклоњен Црногорцима, он је давао и неостварљиве предлоге. Као руски заступник, учествовао је у разграничењу Црне Горе и Аустрије, разумије се, увијек штитећи црногорске интересе од аустријских претензија.

Добро знајући улогу Русије у Црној Гори, Његош је препоручио Коваљевском да се, у било ком својству ако не може дипломатском, у Црној Гори стално налази један руски чиновник и да руски цар дозволи да му се на Цетињу подигне споменик. Иако ниједан од ових предлога није усвојен, они су означавали стару жељу црногорских владика да се Русија отворено ангажује у Црној Гори и јавно је узме под своје покровитељство.

Ускоро по одласку Коваљевског, у Црну Гору је стигао нови руски изасланик А. В. Чевкин, као савјетодавац у послу на разграничењу с Аустријом, чиме је разграничење добијало међународни легитимитет и тако учвршћивало међународни положај црногорске државе. Чевкин је своју деликатну посредничку улогу врло успјешно обавио, па је разграничење Црне Горе и Аустрије коначно завршено у августу 1841. године.

Нови курс руске политике према Црној Гори, започет 1837. године, још јаче се испољио последије закључења Лондонског протокола 1841. године, од када су западне силе снажније настојале да сузбију утицај Русије на Балкану и Блиском истоку. Црна Гора је све више постајала важан чинилац у политичким и стратегијским плановима руске балканске политике. Зато су односи Црне Горе и Русије све тјешњи и садржајнији. Црногорски владар је све чешће тражио хитну руску интервен-

цију у Цариграду ради уклањања притиска скадарског паше на Црногорце и пружања материјалне помоћи, нарочито у житу, у честим неродним годинама.

Односи Црне Горе према Русији одређивани су традицијом, јаким словенском и православном идејом, неопходношћу стварања материјалних услова за учвршћење државе, руском заштитом на међународном плану. Русија је, пак, у Црној Гори налазила базу свог утицаја на Балкану. Иако је био искрено одан великом православном царству, Његошу је, понекад, тешко падало стално руско мијешање у све црногорске послове. Последњих година живота је говорио: "Ја, господар слободне Црне Горе, прави сам роб петроградских ђуди. То ми је додијало, па хоћу тај јарам да збацим."

Односи са Књажевином Србијом

Владици Петру II, пјеснику српске трагике и приврженику козовског мита, више је одговарала херојска личност војводе Карађорђа од реализма књаза Милоша Обреновића. Односи између њих нијесу били онакви каквим су их замишљали ондашњи српски романтичари, жељни обрачуна са још увијек јаким Турском. Књаз Милош, као спретан политичар, умιο је да даје савјете младом Његошу како да се односи према Турској. Књаз је водио прагматичну политику постепене еманципације од Турске. Неко вријеме је помишљао да помогне Порти у борби против побуњених турских функционера у Босни и Албанији, не би ли и на тај начин проширио територију српске књажевине. Он је чак помишљао да интервенише против Црне Горе, која је ступала у додир са одметнутим турским функционерима. Књаз Милош је покушавао да успостави тјешњу сарадњу са Црном Гором, па је ради тога слао 1832. године на Цетиње Симу Милутиновића-Сарајлију. Књаз Милош је савјетовао Његошу да не напада Подгорицу, тражио је од њега да пошаље у Србију свог представника ради договора, на чему су инсистирали и Руси.

Нарочито од 1833. године књаз Милош није био наклоњен уставничком методу у спољној политици Србије. Он је настојао да дипломатским методима и средствима еманципује Србију од Турске, не служећи се отвореном антитурском акцијом. Таква политика није одговарала Црној Гори, па је зато било мало додира Петра II и књаза Милоша, а заједничке политике и нема.

Црногорски владар је био велики присталица Карађорђевића и уставобранитеља. Његов националноослободилачки програм имао је знатну дозу националног маштања, али је у својој поетској визији народног јединства знатну улогу придавао Србији. Гајећи велике симпатије према војводи Карађорђу, Његош није био спреман да у било чему подржи Обреновиће против Карађорђевића, а посебно не да буде њихово оруђе. Због тога је 1844. године одбио да у Црну Гору прими књаза Михаила Обреновића. У Цетињском манастиру је, иначе, постојао јак култ Карађорђевића, заснован још у доба Петра I, а Његош је Војвода уздигао на степен националног поноса.

Ни у вријеме књаза Александра Карађорђевића није било јаче политичке сарадње између Црне Горе и Србије. Мирна еманципација од Турске била је један од услова опстанка вазалне српске државе, а то је, добрим дијелом, искључивало енергичан рад на националноослободилачком пољу, па зато није ни постојало реалне базе за политичку сарадњу Србије и Црне Горе. Прибојавајући се промјене постојећег стања, видећи у томе опасност за очување позиција владајућег слоја и династије, српска влада је запоставила националноослободилачку политику. Они желе да ослободилачку акцију искористе за територијално ширење Србије путем присаједињења неослобођених крајева. Борба за остварење те концепције не би више имала она револуционарна обиљежја Карађорђевог устанка, већ би била првенствено ширење Србије. Таква политика србијанске грађанске класе добила је свој програм у Гарашаниновом "Начертанију", по коме је јачање Србије требало постићи припајањем Босне, Херцеговине и Црне Горе. Таква политика ће упоредо са јачањем и истицањем државних и династичких интереса Црне Горе све више долазити у опречност са плановима и циљевима Црне Горе.

Приступајући припремама за извршење свог спољнополитичког плана, Гарашанин је почео са организовањем мреже агената и успостављањем веза са истакнутим личностима. Једним од основних услова за успјешан рад међу Јужним Словенима Гарашанин је сматрао успостављање тијесних, срдачних, веза са црногорским митрополитом. Кратко вријеме од 1848. године српска влада је давала Црној Гори новчану помоћ од 1.000 дуката годишње, намијењених за организацију устанка.

У току револуционарних 1848. и 1849. године рад на националном пољу био је нешто садржајнији, пошто се сматрало да су наступиле повољне прилике за то. Револуционарни догађаји у Европи подстакли су успостављање тјешњих веза између српске владе и владике Петра II. У априлу 1848. године на Цетиње је приспио повјерљиви изасланик српске владе Матија Бан, један од највећих заговорника југословенског јединства, да би се са Владиком споразумио о заједничкој акцији. Владика је Бана дочекао свечано и срдачно. Предмет њиховог разговора био је подизање буне у старој Србији, Босни и Македонији. Његош је био одушевљен покретом у Војводини и идејом ослобођења и уједињења српског народа. Он је био спреман да активно подржи рад на томе, па је чак помишљао да Србију примора на акцију, ако она на то не би била спремна. Владика је безусловно пристајао на све што је српска влада предложила о заједничкој акцији на ослобођењу и уједињењу српског народа. Пјеснику косовске несреће били су пред очима велики циљеви. Владика је сматрао да тежиште акције треба усмјерити према Босни, док је Београд сматрао да је главнији јужни правац - ка старој Србији. У одушевљењу, Његош је истицао да пријестоница уједињеног српског народа треба да буде Призрен, гдје би столовао српски владар, а први патријарх обновљене српске државе био би владика црногорски, који би држао стари трон у Пећи. Била је то не само пјесничка визија, већ и визија тада неостваривог политичког програма. Владика није био против сваке револу-

ције. Он је желио да се најприје ослободи и уједини српски народ. Нудио је помоћ и Србима и Хрватима а, најзад, и Русима у борби против Мађара као непријатеља српског народа. Дубоко је био разочаран резултатима револуције из 1848. године, схватио их је као трагику српског народа и жалио што се тада није кренуло на Босну, умјесто против Мађара у Војводини. Слом револуције означио је крај и плановима српске владе и Његошевим маштавима.

Српска влада је са владиком Петром II, који није показивао веће амбиције да се као политичар стави на чело националног покрета, имала врло срдачне односе. Његошево одушевљење српством било је веома јако а његове спољнополитичке амбиције нијесу биле такве да би биле велика сметња остварењу политике српске владе, па се она са Владиком доста лако споразумијевала.

Пошто се револуционарни талас у Европи слегао, српска влада је поново упутила 1850. године на Цетиње Матију Бана - да болесног Његоша обавијести да се одустало од устанка у Турској и да су устаничке организације распуштене. То је разочарало Његоша, али није сатрло његову вјеру у бољу будућност.

Из Србије су у Црну Гору долазиле књиге и новине, тамо је Његош штампао "Лучу микрокозма", школовао се тамо његов сестрић Стефан Перовић-Цуца, а маса Црногораца и Брђана тада се и населила у Србији.

Петар II је био посљедњи од црногорских митрополита које је потврђивао збор главара. Боловао је од тада неизлечиве туберкулозе плућа. Умро је на Цетињу 31. октобра 1851. године, не напунивши 38 година живота, у исти дан у који је 21 годину раније наслиједио свог стрица на владичанском трону.

Његошева политичка активност остала је у сјенци његовог грандиозног пјесничког дјела. "Највећи пјесник српске несреће, балканског зла и јужнословенског сна" првенствено је привлачио пажњу својим књижевним достигнућима. Заборављано је да је Његош и бављење државом сматрао својом дужношћу. У нашој историографији се истицало да је Његош као владар у сјенци свог великог стрица Петра I, оснивача црногорске државе. Та мишљења су, свакако, једнострана. Јер, Његош је дјеловао у међународним околностима другачијим од оних Петра I. У његово доба није било ратова на Балкану, а ни крупнијих и значајнијих ослободилачких акција. Чак су тада Црногорци, у већим сукобима са Турцима, већином, били губитници. Али, по резултатима унутрашње политике, организације државне власти, Петар II је био један од најзначајнијих Петровића.

Иако је руска финансијска помоћ имала одређен утицај на формирање државе у Црној Гори, ипак пресудна улога припада владару, његовој вјештини и одлучности да учврсти државне органе. Владика је посједовао интелектуална и физичка својства која су импоновала и плијенила људе. Био је љубазан, природан, достојанствен, управо "центлемен од природе". Живио је скромно и био умјерен. Државни апарат, који је створио и њиме управљао, омогућио му је да има више власти од свог

стрица Петра I, па су га неки сматрали самодршцем, управо: стварним књазом, а не владиком.

И поред цивилизованости и хуманости коју је посједовао као духовни поглавар, Владика је, као државник и владар, умио да се строго обрачунава са својим и државним противницима, чиме је доказивао способност да се избори и оштрим мјерама за тек организовану државу којој је стајао на челу. Да би се државне установе и новотарије које су собом доносиле прихватиле, задржао је у њима доста доста старог, патријархалном човјеку лакше схватљивог и подношљивог.

Владика је био велики родољуб. Жалио је што Црногорци није су постигли виши културни и политички ниво. У пјесничкој и политичкој визији био је надахнут косовским култом а постао је трагични јунак косовске мисли.

Prof. Radoman JOVANOVIĆ, Ph.D.

NJEGOŠ AS A RULER AND MONTENEGRO AT HIS TIME

The Summary

This paper has been written on the occasion of the 150th anniversary of death of Njegoš. It represents a general survey to the statehood activities of the Bishop Petar II Petrović Njegoš. Usually, the emphasize has been put on the Njegoš's literal work and it is generally thought that Njegoš as a statesman had not been on the same level as Njegoš as a poet. It is also a fact that Njegoš as a statesman had remained in the shadow of his famous uncle, statesman and founder of the state, Petar I.

Although he was less dedicated to the state affairs then Petar I, Njegoš was very good statesman. Sometimes, he did have unrealistic ideas regarding the society and the state, but he was very realistic about strenghtening of the state and its aparatus. With the help of his supporters, as well as with advices and material support of Russia, Njegoš had organized strong state aparatus, thus creating the base for transformation to the principal government, as a new model of ruling of the Petrović family. The circumstances had caused the regime to be the absolutistic one.